

ศาสนาพราหมณ์ในเขมรสมัยก่อนเมืองพระนคร*

Brahmanism in Pre – Angkorian Cambodia

เพียรพิทย์ โรจนปุนยา (Pienpit Rojanapunya)**

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้ ศึกษาศาสนาพราหมณ์ในเขมรสมัยก่อนเมืองพระนคร ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 6-9 (พุทธศตวรรษที่ 11 -14) โดยอาศัยหลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีที่ปรากฏ

ผลการศึกษาพบว่า ศาสนาพราหมณ์ในเขมรสมัยก่อนเมืองพระนครแบ่งได้ออกเป็น 2 นิกาย คือ ลัทธิไศวนิกายและลัทธิไวษณพนิกาย สะท้อนออกมาในรูปแบบของจารึก ซึ่งมีการกล่าวสรรเสริญพระอิศวรและพระนารายณ์ รวมทั้งมีประติมากรรมรูปเคารพ

* บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อแสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของศาสนาพราหมณ์ที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับเขมรสมัยก่อนเมืองพระนคร โดยพิจารณาจากประติมากรรมรูปเคารพ

The purpose of writing this article was to present the influence of Brahmanism that was expanded and involved with Pre – Angkorian Cambodia Period by consider from the worship sculpture.

** อาจารย์ประจำสาขาวิชาสังคมศึกษา (ค.บ.5 ปี) คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา E-mail : mall_2009@yahoo.com

Lecturer at Social Studies Program, Faculty of Humanities and Social Science, Bansomdejchaopraya Rajabhat University

Abstract

This academic article attempted to trace on Brahmanism in Pre – Angkorian Cambodia between 6th -9th Century (11th – 14th Buddhist Century) from historical and archeological sources which belonged to those periods.

The study revealed that two different sects of Brahmanism found in Pre – Angkorian Cambodia Period were Shaivism and Vaishnavism which reflected in form of inscriptions related to icon worship hymns on Shiva and Narayana as well as in form of sculpture.

บทความนี้ผู้เขียนมุ่งศึกษาศาสนาพราหมณ์ในเขมรสมัยก่อนเมืองพระนคร เฉพาะช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 6-9 (พุทธศตวรรษที่ 11-14) ซึ่งเป็นช่วงที่ราชวงศ์ปัลลวะ (Pallava Dynasty) ได้แผ่อิทธิพลวัฒนธรรมอินเดียเข้ามา ดังปรากฏหลักฐาน อาทิ รูปแบบการปกครองโดยการสืบสันตติวงศ์ การใช้ตัวอักษรปัลลวะในการจารึกและการประพันธ์วรรณคดี รวมทั้งพิธีกรรมต่าง ๆ ทางศาสนา ได้แก่ พิธีกรรมยกย่องกษัตริย์เสมือนสมมติเทพ การบูชาศิวลึงค์ การสร้างเทวาลัยเพื่อบูชาเทพเจ้า เป็นต้น (Tripathi, 1942 : 452-456)

คำว่า “เขมรสมัยก่อนเมืองพระนคร” เป็นการแบ่งยุคสมัยที่นักประวัติศาสตร์กำหนดขึ้นโดยอาศัยข้อมูลจากจดหมายเหตุของจีน ซึ่งแบ่งออกเป็น 3 สมัย ได้แก่ สมัยฟูนัน (ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 2 - กลางคริสต์ศตวรรษที่ 6) สมัยเจนละ (กลางคริสต์ศตวรรษที่ 6) และสมัยแตกแยกของเจนละ(ต้นคริสต์ศตวรรษที่ 8 - ต้นคริสต์ศตวรรษที่ 9) (สุภัทรดิศ ดิศกุล,ม.จ., 2532 : 87-88) เขมรในยุคดังกล่าวมีอาณาเขตครอบคลุมประเทศกัมพูชาในปัจจุบัน รวมทั้งบริเวณลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง และตอนล่างของประเทศลาวลุ่มแม่น้ำมูล-ชีทิวเขาตงรักแม่น้ำป่าสัก จนถึงจันทบุรีในประเทศไทย (Briggs, Lawrence Palmer, 1951 : 45-53)เป็นดินแดนที่มีความอุดมสมบูรณ์และเจริญรุ่งเรืองด้านการเกษตร โดยมีการเพาะปลูก การเลี้ยงสัตว์ และการชลประทาน (Coedès, 1968 : 9) ต่อมาได้รับอิทธิพลทางวัฒนธรรมจากราชวงศ์ปัลลวะในอินเดียใต้ เข้ามาผสมผสานกับวัฒนธรรมดั้งเดิมของตนเองจนก่อให้เกิดการผสมผสานกันทางวัฒนธรรม อาทิ ในด้านการเมืองการปกครองที่กษัตริย์ใช้รูปแบบการสืบสันตติวงศ์แบบอินเดีย (Jacques, 1979 : 377) โดยผู้ที่ขึ้นครองราชสมบัติจะต้องเป็นโอรสที่เกิดจากมเหสี ดังจะเห็นกรณีการที่พระเจ้าอโศกนารายณ์ที่ 1 (Íśānavarman I)ขึ้นครองราชสมบัติต่อจากพระเจ้ามเหศวรมัน (Mahendravarman) เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีการแบ่งเขตการปกครองออกเป็นเมืองโดยแต่ละเมืองมีข้าหลวงเป็นผู้ปกครอง (Majumdar, 1980 : 60)

ด้านอักษรศาสตร์ มีการบันทึกเรื่องราวและเหตุการณ์ต่าง ๆ โดยจารึกอักษรคฤณห์ หรือครนธ์ (Grantha) หรือที่เรียกว่า อักษรปัลลวะบนแผ่นศิลา (Dani, 1963 : 234-236) และใช้หลักการอ่านแบบสันสกฤต ทั้งนี้พบหลักฐานที่เป็นจารึกอักษรปัลลวะจำนวน 42 หลัก เนื้อหาของจารึกประกอบด้วยการกล่าวสรรเสริญพระอิศวร และพระนารายณ์ การสถาปนาศิวลึงค์ เป็นต้น (Sharan, 1974 : 81-90)

ส่วนด้านศิลปะสะท้อนออกมาในรูปแบบของสถาปัตยกรรมและประติมากรรม ซึ่งส่วนใหญ่เกี่ยวข้องกับศาสนา โดยเฉพาะศาสนาพราหมณ์ โดยเป็นประติมากรรมรูปพระนารายณ์ พระกฤษณะ (สุภัทรดิศ ดิศกุล,ม.จ., 2539 : 57-60)

การเข้ามาของศาสนาพราหมณ์ในเขมรก่อนเมืองพระนคร

ศาสนาที่สำคัญที่สุดในเขมรก่อนเมืองพระนคร นั่นคือ ศาสนาพราหมณ์ ซึ่งศาสนาพราหมณ์นี้ได้วางรากฐานลงในเขมรและแผ่ขยายอิทธิพลออกไปอย่างกว้างขวาง ศาสนาพราหมณ์ได้แผ่เข้ามาในเขมรสมัยก่อนเมืองพระนคร โดยพบหลักฐานจากจดหมายเหตุจีนสมัยราชวงศ์สุยซึ่งได้กล่าวถึงเจนละก่อน ค.ศ. 589 ว่า

“ใกล้กับราชธานีภูเขาชื่อหลิงเจียโปโพ บนยอดเขามีศาสนสถาน ซึ่งมีทหารจำนวน 1,000 คน เฝ้ารักษาเป็นประจำ ศาสนสถานนี้ถวายเป็นเทพเจ้าทรงนามว่าโพโตลีและมีการบูชาด้วยมนุษย์ถวายด้วย ทุกปีกษัตริย์ต้องเสด็จเข้าไปในศาสนสถานแห่งนี้ เพื่อทรงกระทำการบูชาในเวลากลางคืน”

ภูเขาหลิงเจียโปโพนี้ คงจะเป็น “ลึงคบรรพต” ในศิลาจารึกนั่นเอง คือภูเขาซึ่งอยู่ใกล้กับวัดภูในเขตจำปาศักดิ์ ประเทศลาว คำว่า “โพโตลี” คงตรงกับภัทเรศวร คือ พระนามของพระอิศวรที่วัดภูหรือลึงคบรรพต ซึ่งจารึกเรียกว่า ลึงคปุระหรือลึงคปุรี (สุภัทรดิศ ดิศกุล, ม.จ., 2535 : 150) คำว่า “ภัทเรศวร” นี้มีปรากฏอยู่ในคัมภีร์ปุราณะของอินเดีย และมีมาตั้งแต่ราวคริสต์ศตวรรษที่ 4 หรือ 5 ดังจะเห็นได้จากที่ประทับตราซึ่งค้นพบที่ภูิกาใกล้กับเมืองอัลลาบาดทางภาคเหนือของประเทศอินเดีย แต่ชาวเขมรก็อาจไม่ได้รับคำว่าภัทเรศวร มาจากอินเดียโดยตรง ชาวเขมรได้ถวายนามภัทเรศวรแด่เทพเจ้าประจำชาติของตนก็เพราะมีชัยชนะเหนือชาวจาม (กมลเศวต รัตตาคารย์, 2516 : 11)

ศิลาจารึกในคริสต์ศตวรรษที่ 7 พบที่เมืองสมโบร์ไพรกุก เรียกภูเขาลึงคบรรพตว่า ลึงคาทริ จารึกนี้กล่าวว่าศิวลึงคดังกล่าวเป็นศิวลึงคธรรมชาติที่เกิดขึ้นเอง(สวายภูลึงค)ซึ่งแสดงโดยยอดของภูเขาแห่งนั้น ศาตราจารย์ ยอร์ช เซเดส์ ได้กล่าวว่า “บนยอดภูเขาซึ่งอยู่ใกล้กับวัดภูนั้นมีแผ่นศิลาใหญ่ ดังที่นายวาเรลลาคิดว่าตรงกับค่านามภาษาจีนว่าหลิง (ลึงคบรรพต) และคำที่ชาวโปรตุเกสนำมาใช้เรียกเจดีย์ในปัจจุบัน” มีผู้สันนิษฐานว่า พิธีบูชาภูบนยอดเขานั้นเป็นพิธีของชาวพื้นเมืองซึ่งศาสนาพราหมณ์ลัทธิไศวนิกายได้รับเข้าไว้ เทพเจ้าโพโตลิก็คงจะเป็นผีประจำภูเขา แต่ได้ไปรวมกับพระอิศวร เพราะตามความจริงพระอิศวรก็เป็นเจ้าแห่งภูเขา ประทับอยู่บนเขาไกรลาสเป็นที่นิยมนับถือของชาวอินเดียเหนือ ฉะนั้นจึงมีชื่อต่าง ๆ เกี่ยวกับภูเขา เช่น คิริสะ (ผู้นอกเหนือภูเขาหรือเจ้าแห่งภูเขา) และชายาของพระศิวะเป็นลูกภูเขา คือนางบรรพตี หรือหิมวตี ธิดาแห่งหิมวัต ด้วยเหตุนี้ในตอนกลางคริสต์ศตวรรษที่ 7 นี้เอง พระเจ้าจิตรเสน (มเหศวรมัน) จึงใช้นามว่า คิริสะ สำหรับศิวลึงคซึ่งพระองค์ได้ประดิษฐานไว้เหนือเนินเขาหลายแห่ง เพื่อแสดงชัยชนะที่พระองค์ทรงมีต่อพุนัน (สิริวัฒน์ คำวันสา, 2522 : 89-90)

นายมุส นักปราชญ์ชาวฝรั่งเศสท่านหนึ่งได้กล่าวว่าการบูชาด้วยมนุษย์เกี่ยวกับพิธีเคารพบูชาพื้นดินและเป็นลักษณะโดยเฉพาะของทวีปเอเชียซึ่งได้รับลมมรสุม ในประเทศอินเดียเองพิธีเกี่ยวกับศักดิ์ (ชายาของเทพเจ้า) ก็เกี่ยวกับการบูชาด้วยมนุษย์เช่นเดียวกัน พิธีนี้คงมีมาแล้วตั้งแต่สมัยก่อนอารยัน นายโกสัมพีชาวอินเดียได้กล่าวว่า “คัมภีร์กาลิกาปุราณะ ซึ่งแต่งขึ้นระหว่าง ค.ศ. 507-1007 ได้กล่าวว่าเทพธิดากาลีโปรดปรานในการสังเวยด้วยเลือด โดยเฉพาะอย่างยิ่งเลือดมนุษย์ สิ่งนี้แสดงให้เห็นว่าศาสนาพราหมณ์ ซึ่งยุ่งยากซับซ้อน ได้ซ่อนความพยายามที่จะกลืนและให้อิทธิพลแก่กิจพิธีที่ป่าเถื่อนและน่าขยะแขยงไว้ภายใต้ความเชื่อถือโชคกลางผีศาจของตน ทั้งนี้ก็โดยที่ไม่ต้องการที่จะทำลายกิจพิธีเหล่านั้น เช่นเดียวกับที่อาจผสมกลมกลืนประชาชนเข้ามาโดยไม่ต้องการขัดแย้งกันอย่างรุนแรง”

เซอร์ เจ. วูดรอฟ (Sir J. Woodroffe) ได้กล่าวในหนังสือเรื่อง ศักติและศักดิ์ว่า “พิธีบูชาโยมมนุษย์ ซึ่งคัมภีร์ตันตระชื่อ กาลิกัลปดา กล่าวว่า กษัตริย์เท่านั้นที่จะทรงกระทำพิธีนี้ได้ และคัมภีร์ตันตระสารกล่าวว่า พราหมณ์ไม่อาจประกอบพิธีนี้ได้” ด้วยเหตุนี้พิธีบูชาโยมซึ่งจดหมายเหตุจินสมัยราชวงศ์สุย กล่าวว่า “ทุกปี พระราชาต้องเสด็จเข้าไปในศาสนสถานแห่งนี้เพื่อทรงกระทำการบูชาโยมในเวลากลางคืน” จึงไม่ใช่พิธีพราหมณ์ แต่เป็นพิธีที่พราหมณ์ไม่ได้ยกเลิกและไม่ร่วมด้วย ผู้ประกอบพิธีคือ พระราชา นั่นเป็นลักษณะสำคัญของพิธีบูชาโยมซึ่งนายมุสได้อธิบายว่า “พระผู้เป็นเจ้าของพื้นดินก็คือการทำให้กำลังแรงของพื้นดินกลายเป็นเทพเจ้าขึ้นมา เทพเจ้าองค์นี้ไม่มีตัวตน แต่อาจจับต้องได้ อาจติดต่อกับได้กับหมู่ประชากรที่อยู่ล้อมรอบพระองค์ สิ่งนั้นก็คือ พระองค์ได้เข้ามาสิงสถิตอยู่ในบุคคลที่บูชาโยม ผู้ที่บูชาโยมไม่ได้ถูกส่งเวทย์แต่เทพเจ้า เพราะเหตุว่าพระองค์ ไม่ได้โปรดเสวยเนื้อมนุษย์แต่เป็นร่างที่พระองค์อาจเข้ามาสิงสถิตได้ในชั่วระยะเวลาประกอบพิธี ในร่างนั้นสิ่งที่จับต้องไม่ได้ จึงมีตัวตนขึ้นมาและกลายเป็นสิ่งที่อาจนอนได้ ด้วยเหตุนี้ประชาชนจึงสามารถติดต่อกับเทพเจ้าได้ โดยทางหัวหน้าของเขา (กษัตริย์) ซึ่งเป็นหัวหน้าทางศาสนาด้วย”

การที่พระอิศวรและพระอุมาทรงเกี่ยวข้องกับภูเขา อาจทำให้เกิดกิจพิธีบูชาโยมลักษณะเช่นนี้ซึ่งแสดง อยู่ในศิวิลิ่ง ดังที่นายมุสกล่าวว่า “กลายมาจากแผ่นหินหยาบ ๆ ที่ใช้ในกิจพิธีเกี่ยวกับการเพาะปลูก” ศิวิลิ่ง หรือองค์กำเนิดของเพศชายซึ่งเป็นเครื่องหมายของความอุดมสมบูรณ์นี้ แสดงถึงอำนาจในการสร้างสรรค์ของ พระอิศวร ศิวิลิ่งนี้แทรกลงไปในพื้นที่ดินซึ่งแสดงโดยฐานคือโยนิ (ได้แก่ ฐานสี่เหลี่ยม) แต่ออกไปจากศิวิลิ่งที่ มนุษย์สร้างขึ้นแล้ว ยังมีศิวิลิ่งธรรมชาติ ได้แก่ แท่งหินซึ่งตั้งอยู่เหนือพื้นดินหรือยอดภูเขาศิวิลิ่งธรรมชาติ เหล่านี้แทรกลงไปในพื้นที่ดินได้เองด้วยอำนาจแห่งการสร้างสรรค์ที่มีอยู่ (กมลเศวต ภัตตาคารจารย์, 2516 : 12-13)

จดหมายเหตุจินสมัยราชวงศ์สุยได้กล่าวว่า การผสมกันระหว่างศาสนาพราหมณ์ลัทธิไศวนิกายและความเชื่อถือของชนพื้นเมืองนั้น มีอยู่แล้วในเจนละ เครื่องมือในการผสมนี้คือกษัตริย์ซึ่งทุกคนยอมยกหน้าที่ให้ พระองค์ทรงเป็นทั้งหัวหน้าชาวอินเดียและชาวพื้นเมือง พระองค์ทรงเป็นสัญลักษณ์ของการผสมทางเชื้อชาติด้วย เพราะเหตุว่าในบรรพบุรุษของพระองค์นั้นคงมีทั้งชาวอินเดียและชาวพื้นเมืองปนกันอยู่

กษัตริย์เจนละผู้เริ่มปราบพุนั้นคือพระเจ้าภวรมัน และพระเจ้าจิตรเสน (มเหศวรมัน) ทรงนับถือ ศาสนาพราหมณ์ลัทธิไศวนิกาย พระเจ้าภวรมันทรงสร้างศิลาจารึกที่ปราสาทพนมบันทาย กล่าวถึงการ ประดิษฐานศิวิลิ่ง จารึกสมัยหลังกล่าวว่า พระองค์ทรงนับถือพระศิวะคัมภีเรศวรเป็นพิเศษและได้ทรงสร้าง ศาสนสถานถวายพระอิศวร เจ้าชายจิตรเสนทรงสร้างศิวิลิ่งไว้ตามที่ต่าง ๆ หลายองค์ เมื่อขึ้นครองราชย์ทรง พระนามว่ามเหศวรมันแล้ว พระองค์ได้ทรงประดิษฐานศิวิลิ่งไว้ตามเนินเขาหลายแห่งเพื่อเป็นที่ระลึกในการ ที่ทรงมีชัยชนะเหนือพุนั้น ศิวิลิ่งเหล่านี้พระองค์ทรงถวายพระนามว่าคิริศะ (ผู้นอนอยู่เหนือภูเขา) นอกจากนี้ พระองค์ยังทรงสร้างรูปโคนนทิซึ่งเป็นสัญลักษณ์รูปสัตว์ของพระอิศวรด้วย ในขณะที่ศิวิลิ่งถูกสร้างขึ้นในระหว่าง การรบพุ่งปราบปราม รูปโคนนทิก็สร้างขึ้นภายหลัง

ศาสนาพราหมณ์ลัทธิไวษณพนิกาย ได้ปรากฏอยู่เช่นเดียวกันในรัชกาลของพระเจ้าภวรมัน จารึกรุ่น หลังซึ่งค้นพบที่แควโรบังโรมาส (Robang Romas) กล่าวว่าใน ค.ศ. 598 รัชกาลของพระเจ้าภวรมัน พระเจ้านร สิงหคุปต์ (Narasimha Gupta) ผู้เป็นเจ้าประเทศราชได้ทรงสร้างรูปพระกบิลวาสุเทพ (Briggs, Lawrence Palmer, 1951 : 44-45)

พระเจ้าอิตานวรมันที่ 1 ผู้เป็นโอรสและสืบต่อจากพระเจ้ามเหศวรมัน ทรงปราบปรามพุนันอย่างราบคาบ พระองค์ทรงสร้างเมืองอิตานปุระ (สมโบร์ไพรกุก) ขึ้นเป็นราชธานี ณ ที่นั้นได้ค้นพบจารึกหลายหลักซึ่งแสดงให้เห็นว่าศาสนาพราหมณ์ลัทธิไศวนิกายกำลังแพร่หลายและมีอิทธิพลใหม่ ๆ เข้ามาผสมด้วย เช่น จารึกที่สมโบร์ไพรกุก (Sambor-Prei kuk) ค.ศ. 627 กล่าวถึงนิกายปาศุปัต (Paśupati) เป็นครั้งแรกในเขมรสมัยก่อนเมืองพระนคร นอกจากนี้จารึกที่ปราสาทพนมบายน ยังกล่าวสรรเสริญพระอิศวร ซึ่งเป็นหลักฐานครั้งแรกอย่างแน่นอนเกี่ยวกับศาสนาพราหมณ์ลัทธิไศวนิกายในเขมรสมัยก่อนเมืองพระนครด้วย (Briggs, Lawrence Palmer, 1951 : 51)

อย่างไรก็ตาม ได้พบหลักฐานเกี่ยวกับลัทธิไวษณพนิกายในจารึกที่ปราสาทกุกพระโกต(Kuk Preah Kot) กล่าวถึงของถวายจากผู้รับใช้ (ภฤตย) ของกษัตริย์แก่กองทัพและแด่เทวรูปพระนารายณ์ซึ่งมีพระนามว่า จักรติธสวามิน นามนี้เคยเป็นนามของวิษณุบาท ซึ่งเจ้าชายคณวรมันแห่งพุนันได้ทรงสร้างขึ้นที่ถ้ำมอยในแหลมโคชินไชนา ดังนั้นศาสตราจารย์ ยอร์ช เซเดส์ จึงสันนิษฐานว่า ณ ที่นี้หมายถึงพระเจ้าอิตานวรมันที่ 1 ทรงปราบปรามพุนันได้อย่างราบคาบ ศาสนสถานในศาสนาพราหมณ์ลัทธิไวษณพนิกายดังกล่าวอยู่ภายใต้ความคุ้มครองของพระคิเวประหลิตเศวร ซึ่งเป็นเทพเจ้าองค์สำคัญแห่งปราสาทสมโบร์ไพรกุกหมู่ได้ ด้วยเหตุนี้ ณ ที่นี้จึงเป็นการผสมกันของศาสนาพราหมณ์ 2 นิกาย คือ ไศวนิกายและไวษณพนิกาย จารึกอีก 3 หลัก ได้แก่ จารึกวัดจักเรต (Vat Chakret) ค.ศ. 626 จารึกอังกพู (Ang Pou) และจารึกสมโบร์ไพรกุก (Sombor-Prei Kuk) ได้กล่าวถึงการเคารพบูชาพระหริหระหรือพระคังกรนารายณ์ด้วย (กมลเศวร ภัตตาจารย์, 2516 : 15) โดยจะขอยกตัวอย่างข้อสันเทศของจารึกอังกพู ที่ได้รับบุถึงการรวมภาคกันระหว่างพระหระ (Hara) และพระอชุตะ (Achuta)*** เพื่อผดุงไว้ซึ่งความดี (Eliot, Charles, 1998 : 114)

พระเจ้าอิตานวรมันที่ 2 ผู้เป็นโอรสของพระเจ้าอิตานวรมันที่ 1 (จากจารึกพระเจ้าอิตานวรมันที่ 2) ทรงขึ้นครองราชย์ต่อ จารึกส่วนใหญ่ในรัชกาลของพระองค์อยู่ในศาสนาพราหมณ์ลัทธิไศวนิกาย เช่น จารึกปราสาทพนมพระวิหาร (Phnom Preah Vihear) ค.ศ. 639 มีการสลักคำว่า “ไศวะ” ซึ่งหมายถึงพราหมณ์ในนิกายปาศุปัต เป็นผู้บำเพ็ญตบะตามวิธีไศวะ

อย่างไรก็ตาม ลัทธิไวษณพนิกายมีปรากฏในจารึกที่โพญาโหร (Ponhear Hor) กล่าวถึงการสร้างรูปพระวิษณุไตรโลกยสาร (Vishnu - Trailokyasāra) จารึกหลักนี้ยังแสดงให้เห็นถึงการผสมกันเนื่องจากกล่าวถึงการสร้างศิวลึงค์รูปนางทศคา และพระหริหระ (Briggs, Lawrence Palmer, 1951 : 53)

พระเจ้าชัยวรมันที่ 1 ขึ้นครองราชย์ประมาณ ค.ศ. 657 ศาสนาพราหมณ์ลัทธิไศวนิกายยังคงแพร่หลาย พระองค์ทรงเอาพระทัยใส่แก่ศาสนสถานโบราณที่เขาพนมและลิงคบรรพต แต่ลัทธิไวษณพนิกายยังคงมีอยู่ซึ่งปรากฏในจารึกที่ปราสาทบาเสต (Basat) กล่าวถึงนิกายภาควัตปาญจราตร จารึกอีกหลักหนึ่งซึ่งค้นพบที่ปราสาทภูมิจเรย (Phum Chrei) กล่าวถึง การสร้างรูปพระกบิลวาสุเทพ (กมลเศวร ภัตตาจารย์, 2516 : 16) การเคารพบูชาพระหริหระมีปรากฏอยู่ในจารึกที่วัดไพรเวียร์ (Vat Prey Vier) และจารึกบาราย (Baray) นอกจากนี้ จารึกในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 1 มีภาพสลักเป็นรูปพระอิศวรทรงโคชนทืออยู่ที่เบื้องล่างของจารึกข้อความตอนหนึ่งของจารึกว่าเป็นโค “โคของข้าพเจ้าสี่ขาและมีเขา” และอีกตอนหนึ่งว่า “พระองค์ก็ทรงอวดาร

*** พระอชุตะหมายถึงพระคิเวในขณะที่พระหระหมายถึงพระอิศวร

ลงมาเป็นโค” ทำให้สันนิษฐานได้ว่าลัทธิไสวณิกายเคารพรูปโคนนทิจ ซึ่งเป็นพาหนะของพระศิวะด้วย (สิริวัฒน์ คำวันสา, 2522 : 90)

เมื่อพระเจ้าชัยวรมันที่ 1 สิ้นพระชนม์ใน ค.ศ. 681 เจนละเกิดจลาจลแบ่งเป็นเจนละบกและเจนละน้ำ เจนละน้ำยังแบ่งออกเป็นหลายแคว้น จารึกในระยะนี้กล่าวถึงศาสนาพราหมณ์ลัทธิไสวณิกายและไวษณพิกาย และบางครั้งก็มีการผสมกัน จารึกที่ปราสาทบารายตะวันตก (West Baray) ค.ศ. 713 อยู่ในลัทธิไสวณิกายและเป็นของพระนางชัยเทวี ซึ่งเป็นมเหสีหม้ายของพระเจ้าชัยวรมันที่ 1 จารึกบทที่ 2 กล่าวว่า “แม้พระนางจะต้องทรงทนทุกข์ทรมานเนื่องจากกลียุค แต่พระนางก็ยังคงทรงแบกน้ำหนักแห่งแผ่นดินอยู่” จารึกหลักเดียวกันพราหมณ์ผู้หนึ่งในลัทธิไสวณิกายมีนามว่าศักรสวามินและมาจากประเทศอินเดียภาคเหนือ ท่านผู้นี้ได้สมรสกับราชธิดาของพระเจ้าชัยวรมันที่ 1 คือ เจ้าหญิงโสภายา และได้ร่วมกันสร้างรูปพระอิศวรนามว่า ตรีปูรานตเกศวร (Briggs, Lawrence Palmer, 1951 : 60) จารึกอีกหลักหนึ่งที่โลเบกสโรต (Lobot Srot) ค.ศ. 781 กล่าวถึงกษัตริย์ทรงพระนามว่า ชัยวรมันที่ 1 และได้กล่าวถึงการผสมกันระหว่างลัทธิไสวณิกายและไวษณพิกาย จารึกหลักนี้กล่าวขึ้นต้นสรรเสริญพระนารายณ์ว่า **โอ โนโม ภควเต วาสูเทวาย** แต่ต่อมาก็กล่าวถึงการสร้างศิวลึงค์ (กมลเศวร ภัตตาจารย์, 2516 : 17)

การที่พระเจ้าชัยวรมันที่ 2 ได้เสด็จขึ้นครองราชย์และทรงตั้งราชอำนาจแห่งกษัตริย์เขมรสมัยเมืองพระนครขึ้นเมื่อ ค.ศ. 802 นับว่ามีความสำคัญอย่างยิ่งใหญ่หลวง ตั้งแต่สมัยนี้เริ่มมีการตั้ง “ลัทธิเทวราช” ขึ้นจากจารึกรุ่นหลังคือจารึกสกตก๊กอธม ค.ศ. 1052 จุดประสงค์ของการตั้งลัทธิเทวราชเพื่อประกาศอิสรภาพต่อชาวและรวมดินแดนเขมรเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน “เพื่อประเทศกัมพูชาจะไม่ต้องขึ้นแก่ชาวอีกต่อไป และจะมีพระราชอยู่แต่เพียงพระองค์เดียวคือ พระจักรพรรดิ” พิธีตั้งลัทธิเทวราชนี้กระทำตามคัมภีร์ในลัทธิตันตระ 4 คัมภีร์ซึ่งจารึกสกตก๊กอธม เรียกว่า “พักตร์ทั้งสี่ของพระตุ้มพुरु” หมายถึงการที่กษัตริย์ทรงมีอำนาจครอบคลุมไปทั้งสี่ทิศนั่นเอง ลัทธิเทวราชกระทำให้กษัตริย์กลายเป็นสมมติเทพ พระองค์ไม่ได้ทรงเป็นมนุษย์ธรรมดาแต่กลายเป็นส่วนหนึ่งของพระอิศวร โดยศิวลึงค์ได้บรรจุพระองค์อันละเอียดอ่อนของกษัตริย์ไว้ภายใน ผู้รักษาศิวลึงค์นี้คือพราหมณ์ ด้วยเหตุนี้ทั้งกษัตริย์ ศิวลึงค์ และพราหมณ์จึงกลายเป็นหน่วยเดียวกัน แยกออกจากกันมิได้ พิธีนี้ไม่ใช่ราชพิธีซึ่งเคยกระทำกันมาเหนือลึงค์บรรพต (รวมทั้งบนเขาบาพนม) ซึ่งเป็นราชพิธีกษัตริย์ทรงกระทำเองและพราหมณ์ไม่ได้รับร่วมพิธีด้วย สำหรับพิธีเทวราชนี้พราหมณ์เป็นผู้ประกอบพิธี ด้วยเหตุนี้ลัทธิเทวราชจึงมิใช่แต่สนับสนุนพระราชอำนาจของกษัตริย์เท่านั้น แต่ยังสนับสนุนอำนาจของพวกพราหมณ์ด้วย (กมลเศวร ภัตตาจารย์, 2516 : 17)

ศาสนาพราหมณ์ยังเข้าไปมีบทบาทบางส่วนเกี่ยวกับขนบธรรมเนียมประเพณีของชาวเขมรสมัยก่อนเมืองพระนคร กล่าวคือ เชื่อว่ามือขวาบริสุทธิ์และมือซ้ายไม่บริสุทธิ์ ชำระร่างกายทุกเช้า สัปดาห์ด้วยเศษไม้ชิ้นเล็ก ๆ นอกจากนี้ยังอ่านหรือท่องบทสวดมนต์ จะชำระร่างกายอีกครั้งก่อนรับประทานอาหาร เมื่อรับประทานอาหารเสร็จแล้วใช้ไม้จิ้มฟัน และสวดมนต์อีกครั้งหนึ่ง สำหรับการปลงศพนั้น ลูกหลานผู้ตายจะอดอาหารเป็นเวลา 7 วัน จะโกนศีรษะเพื่อเป็นเครื่องหมายของความเศร้าโศก และมีการรำไห่ด้วยเสียงอันดัง ระหว่างเคลื่อนขบวนศพ มีการร้องเพลงและเล่นเครื่องดนตรีชนิดต่างๆ ทำการเผาศพบนเชิงตะกอนซึ่งประกอบด้วยไม้หอมทุกชนิด ถ้าถ่านนำมาใส่โกศทองหรือเงินนำไปทิ้งในน้ำลึก ซึ่งเรียกว่าการลอยอังคาร ส่วนคนที่ยากจนใช้ผอบทำ

ด้วยดินเหนียวระบายสีต่าง ๆ แต่บางคนพอใจที่จะทิ้งซากศพไว้ในภูเขา โดยให้สัตว์ป่ากินเป็นอาหาร (สุภัทรดิศ ดิศกุล,ม.จ., 2535 : 158-159)

นอกจากนี้ศาสนาพราหมณ์ยังเข้าไปมีบทบาทในด้านศิลปกรรมโดยเฉพาะประติมากรรม ดังจะเห็นได้จากเขพนมดำนันเป็น “สถานที่ศักดิ์สิทธิ์” ของเมืองนครบุรี (Angkor Borei) ศาสนสถานแห่งนี้ได้รับการเคารพบูชาต่อกันลงมาเป็นเวลาหลายร้อยปี ได้ค้นพบประติมากรรมสมัยก่อนเมืองพระนครซึ่งมีลักษณะหาได้ยาก 7 องค์ ณ สถานที่แห่งนี้ นอกจากนี้ยังค้นพบประติมากรรมสมัยเดียวกัน ณ ที่อื่น ๆ อีกเช่น รูปพระกฤษณะ จากวัดเกาะ รูปพระนารายณ์จากปราสาททวลไธบวน ปราสาทหงพิสัย และวัดกำปงหลวงที่เมืองนครบุรี ประติมากรรมเหล่านี้สลักเป็นรูปพระนารายณ์และพระอิศวรผสมกัน ตั้งแต่ 1.40 ถึง 3.45 เมตร บางรูปร่างสลักขึ้นอย่างละเอียดแต่บางรูปก็มีการสลักอย่างคร่าว ๆ มีใบหน้าแบนใหญ่มีจมูกค่อนข้างโค้ง ผมม้วนเป็นหลอดมันแบนที่เรียกว่า “แบบอังกฤช” และมีหมวกรูปทรงกระบอกสวมอยู่เหนือศีรษะ แต่ไม่ได้คลุมจนถึงต้นพระศอทรงเกล้าเกศอย่างสวยงามประกอบด้วยชายเกศาท้อยลงมาเป็นขมวดค่อนข้างหนกบนด้านหลังและบนต้นพระศอ ผ้าทรงเป็นผ้าโจงกระเบนสั้นห้อยทับกัน 2 ชั้น มีปมแผ่ออกไปจากชายพกซึ่งแลเห็นได้บนขอบด้านบนของผ้าทรง เครื่องแต่งกายที่แตกต่างไปจากแบบนี้ก็ได้แก่ เครื่องแต่งองค์ของพระกฤษณะจากวัดเกาะ (สุภัทรดิศ ดิศกุล,ม.จ., 2515 : 10-11)

จะสังเกตได้ว่าประติมากรรมเขมรสมัยก่อนเมืองพระนครเหล่านี้มีลักษณะแตกต่างจากประติมากรรมวิทยาของอินเดีย ไม่ว่าจะเป็นพระกฤษณะโควรรณะ พระพลราม หรือพระนารายณ์ 8 กร ซึ่งสิ่งที่ทรงถือนั้นก็ยังไม่เป็นที่รู้จัก ศาสตราจารย์ปีแอร์ ดูปองต์ ได้แบ่งประติมากรรมเหล่านี้ออกเป็น 2 หมู่ ประติมากรรมที่แสดงท่าเป็น “ธรรมชาติ” ที่สุดจัดเป็นประติมากรรมที่เก่าที่สุด ที่สลักอย่างคร่าว ๆ จับเป็นแบบที่หลังกว่านั้นน่าสังเกตว่ายกเว้นประติมากรรมเพียงรูปเดียว ประติมากรรมทั้งหมดที่มาจากพนมดากอกอยู่ในหมู่ที่ 1 ทั้งสิ้น ด้วยเหตุนี้ความแตกต่างนั้น จะเป็นด้วยระยะเวลาหรือสกุลช่างยังต้องพิจารณาอยู่

ได้มีความพยายามที่จะจัดประติมากรรมที่เหลือทั้งหมดเข้ากับแบบต่าง ๆ ของสถาปัตยกรรมซึ่งก็น่าเชื่อถือบ้างไม่น่าเชื่อถือบ้าง ประติมากรรมที่รูปต่าง ๆ กันได้ จัดรวมเข้ากับประติมากรรม 3 รูป คือ รูปนางทศรา พระหริหระ และพระพรหม รูปทั้งสามได้ค้นพบที่เมืองสมโบร์ไพรกุก ประติมากรรมที่น่าสนใจที่สุด คงเป็นรูปนางทศราซึ่งมาจากเทวาลัยหลังที่ 9 ที่สมโบร์ไพรกุก ประติมากรรมนี้ได้รับการบูรณะใน ค.ศ. 1969 เป็นประติมากรรมที่นุ่งผ้ายาวและยืนท่าตรีกัมภ์ (เอียงตน) มีวงโค้งเกือกม้ายึดเฉพาะแขนข้างบน อย่างไรก็ตามความอ่อนหวานปนอยู่ในนั้น ได้มีการรวมประติมากรรมสตรีอีก 2 รูปเข้าด้วยกับรูปนี้แม้จะมีความแตกต่างกันก็พอใจคือรูปพระเทวี (พระอุมา) ซึ่งค้นพบที่เกาะเกรียง (สุภัทรดิศ ดิศกุล,ม.จ., 2539 : 259) และประติมากรรมซึ่งมาจากอำเภอรัฐประเทศ จังหวัดปราจีนบุรี และปัจจุบันอยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติกรุงเทพฯ (สุภัทรดิศ ดิศกุล,ม.จ., 2530 : 54) ส่วนประติมากรรมแบบไพรกุกเมงและกำแพงพระ ซึ่งคงรักษาวงโค้งเกือกม้าสำหรับยึดแขนยืนตรง แต่ก็มีทำยืนเอียง เช่น รูปพระหริหระจากปราสาทอันเดต (สุภัทรดิศ ดิศกุล,ม.จ., 2539 : 262)

ด้วยเหตุนี้เราจะเห็นว่าประติมากรรมในศิลปะสมัยก่อนเมืองพระนครในคริสต์ศตวรรษที่ 6-8 ที่สามารถรู้จักกันนี้ย่อมเป็นการที่จะกำหนดอายุเวลาได้ อย่างไรก็ตามได้มีการพยายามสร้างสายแห่งวิวัฒนาการโดยคิดว่าประติมากรรมเหล่านี้เริ่มจากแบบธรรมชาติไปยังการสลักอย่างคร่าว ๆ จะทราบได้อย่างไรว่า ประติมากรรมที่มี

ความงามน้อยกว่าอยู่ในสมัยหลังกว่าหรือเป็นเพียงแต่ผลงานของช่างฝีมือไม่งดงามเท่านั้น รายละเอียดในเครื่องแต่งกายหรือทรงผมแม้เป็นเครื่องหมายของสกุลช่างหรือรวมอยู่ในสายแห่งวิวัฒนาการโดยทั่วไปแต่จะจัดประติมากรรมซึ่งไม่ได้เป็นผลงานชิ้นเอก อย่างไรก็ตามเหตุนี้เองประติมากรรมสมัยก่อนพระนครเป็นจำนวนมากจึงถูก “จัด” ให้อยู่ในคริสต์ศตวรรษที่ 8

นอกจากนี้ยังมีข้อสังเกตอื่นอีกคือ นอกไปจากขีดขัดสลักเลียนแบบเครื่องเพชรพลอยซึ่งมีอยู่บนประติมากรรมบางรูปที่ถูกจัดอยู่ในคริสต์ศตวรรษที่ 6 แล้ว ก็มักจะกล่าวกันถึงการไม่มีเครื่องอาภรณ์ที่สลักบนเทวรูปโดยทั่วไป ความจริงการไม่มีเครื่องอาภรณ์เช่นนี้คงเกิดจากการที่เทวรูปทุกองค์ทรงสวมเครื่องอาภรณ์จริงๆ ที่ถอดออกได้ ซึ่งคงทำด้วยวัตถุมีค่าและได้สูญหายไปหมดแล้วภาพสลักโดยเฉพาะบนทับหลังได้แสดงให้เห็นว่าเครื่องอาภรณ์ของเทวตาเหล่านี้จะมีรูปร่างเป็นอย่างไร (สุภัทรดิศ ดิศกุล, ม.จ., 2515 : 122)

ประติมากรรมของเขมรสมัยก่อนเมืองพระนครไม่ได้สร้างขึ้นในศาสนาพราหมณ์ลัทธิไวษณพนิกายเท่านั้นไม่เหมือนกับในสมัยเริ่มแรก อย่างไรก็ตามก็ไม่ได้ค้นพบเทวรูปพระอิศวรนอกไปจากรูปพระอิศวรจากกำแพงเจมส์ แต่ได้ค้นพบศิวิลิ่งเป็นจำนวนมาก ถึงกระนั้นก็ยังเป็นการยากที่จะกำหนดอายุของศิวิลิ่งในสมัยก่อนเมืองพระนคร เพราะรูปร่างที่สร้างขึ้นตามแบบนั้นมีการเปลี่ยนแปลงไปเพียงเล็กน้อยเท่านั้น (Briggs, Lawrence Palmer, 1957 : 71)

นอกจากนั้นยังเป็นการยากที่จะทราบว่ารูปเทวสตรีที่ค้นพบนั้น เป็นรูปเทพองค์ใดยกเว้นบางรูปเท่านั้น เนื่องจากแทบทุกองค์ทรงมงกุฎหรือเกศาถัก นอกจากนั้น สิ่งที่อาจช่วยในการสันนิษฐานได้ก็คือ สิ่งของที่ถืออยู่ในพระหัตถ์ แต่ส่วนใหญ่ก็มักจะหักเสียก่อนและหายสาบสูญไป อย่างไรก็ตามประติมากรรมเทวสตรีบางองค์ก็มีรูปศีรษะควายสลักอยู่เหนือฐานซึ่งทำให้ทราบ ได้ว่าเป็นรูปนางทศพรคาภายใต้รูปของมหิษามรติณี คือ “ผู้ที่ฆ่าอสูรรูปควาย” (กมลเศวต ภัตดาจารย์, 2516 : 66)

จะเห็นได้ว่าศิลปะเขมรสมัยก่อนเมืองพระนคร ได้รับอิทธิพลทางด้านศาสนาพราหมณ์จากอินเดียมาผสมผสานกับความเชื่อดั้งเดิมของชาวพื้นเมืองเดิม

จึงสรุปได้ว่าศาสนาพราหมณ์ในเขมรสมัยก่อนเมืองพระนคร แบ่งได้ 2 นิกายคือ ลัทธิไศวนิกาย (นับถือพระอิศวร) หรือการสร้างศิวิลิ่งไว้ตามเนินเขาอันแสดงสัญลักษณ์แห่งชัยชนะ การสร้างรูปโคนนทิซึ่งเป็นสัตว์พาหนะของพระอิศวร ฯลฯ และลัทธิไวษณพนิกาย (นับถือพระนารายณ์) มีการสร้างศาสนสถาน และรูปพระนารายณ์ เพื่อเคารพบูชาเช่นเดียวกับลัทธิไศวนิกายรวมทั้งมีการนับถือบูชาพระหริหระ ซึ่งเป็นการผสมผสานกันระหว่างไศวนิกายและไวษณพนิกาย

นอกจากนี้ศาสนาพราหมณ์ยังเกี่ยวข้องด้านศิลปกรรม โดยเฉพาะการสร้างรูปสัญลักษณ์แทนการเคารพบูชาพระอิศวรและพระนารายณ์ ซึ่งไว้ในที่สูงยังแผ่ไว้ด้วยวัฒนธรรมพื้นเมือง ซึ่งวัฒนธรรมลักษณะนี้อาจเป็นวัฒนธรรมที่ทั้งอินเดียและเขมรสมัยก่อนเมืองพระนครเหมือนกันกล่าวคือ สร้างขึ้นเพื่อให้แผ่นดินเกิดความอุดมสมบูรณ์พูนสุขตลอดไป

เอกสารอ้างอิง

ภาษาไทย

กมลเศวต ภัตดาจารย์. (2516). **ศาสนาพราหมณ์ในอาณาจักรขอม**. แปลโดย ม.จ.สุภัทรดิศ ดิศกุล. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พิมพ์เนต.

บำรุง คำเอก. (2558). “อิทธิพลของศาสนาพราหมณ์-ฮินดูในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น.” **Veridian E- Journal, Silpakorn University** 8,2 (พฤษภาคม-สิงหาคม) : 2399-2421.

ประยูร ทรงศิลป์ และทรงธรรม ปานสกุณ. (2558). “แหล่งประวัติศาสตร์และโบราณคดีในนิทานพื้นบ้านเขมร”.

Veridian E-Journal, Silpakorn University 8,2 (พฤษภาคม – สิงหาคม) : 2616–2629.

สิริวัฒน์ คำวันสา. (2522). **อิทธิพลวัฒนธรรมอินเดียในเอเชียอาคเนย์ (เน้นประเทศไทย)**. กรุงเทพฯ : อักษรเจริญทัศน์.

สุภัทรดิศ ดิศกุล, ม.จ. (2515). **ประติมากรรมขอม**. พระนคร: กรุงเทพมหานครการพิมพ์.

_____. (2530). “พิพิธภัณฑวังสวนผักกาด,” **ศิลปวัฒนธรรม** 8, 9 (กรกฎาคม): 54.

_____. (2530). “ประเทศกัมพูชาสมัยก่อนเมืองพระนคร,” **ศิลปวัฒนธรรม** 10, 5 (มีนาคม): 86-94.

_____. (2535). **ประวัติศาสตร์เอเชียอาคเนย์ ถึง พ.ศ. 2000**. กรุงเทพฯ: สมาคมประวัติศาสตร์ในพระราชูปถัมภ์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี.

_____. (2539). **ศิลปะขอม**. กรุงเทพฯ: องค์การค้าของคุรุสภา.

ภาษาต่างประเทศ

Briggs. Lawrence Palmer. (1951). **The Ancient Khmer Empire**. Philadelphia: The American Philosophical Society.

Coedès, G. (1968). **The Indianized States of Southeast Asia**. Translated by Susan Brown Cowing. Honolulu: East West Center Press.

Dani, Ahmad Hasan. (1963). **Indian Palaeography**. Oxford: The Clarendon Press.

Eliot, Charles. (1998). **Hinduism and Buddhism an Historical Sketch**. Curzon Press.

Jacques, Claude. (1979). “‘Funan’, ‘Zhenla’” : The Reality Concealed by these Chinese Views of Indochina.” In **Early South East Asia: Essays in Archaeology, History and Historical Geography**, 371-379. Edited by Ralph Bernard Smith. New York: Oxford University Press.

Majumdar, R.C. (1980). **Kambuja-Deśa or An Ancient Hindu Colony in Cambodia**. Philadelphia: Institute for the Study of Human Issues.

Sharan, Mahesh Kumar. (1974). **Studies in Sanskrit Inscriptions of Ancient Cambodia**. New Delhi: Abhinav.

Tripathi, Rama Shankar. (1942). **History of Ancient India**. Delhi: Motilal Banarsidass.